

Koutná, Marie

[Radovskij, Moisej Izrailevič. Antioch Kantemir i Peterburskaja [i.e. Peterburgskaja] Akademija nauk]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1961, vol. 10, iss. D8, pp. [183]-186

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107455>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RECENZE

M. I. Radovskij, *Antioch Kantemir i Peterburskaja Akademijskaja nauka*. (Izd. AN SSSR. Institut jestestvoznanijsa i tehnika. M.—L., 1959, str. 114.)

Studii vydal Institut dějin přirodovědy a techniky, čímž je dán její ráz. Odpovědný redaktor A. V. Predtečenskij upozorňuje, že kniha zobecňuje tištěný i archivní materiál, týkající se Kantemirova původu, jeho veřejné a vědecké činnosti. Zvláště zajímavé pro dějiny ruské kultury jsou právě kapitoly o Kantemirových stycích s akademii věd (str. 2).

M. I. Radovskij si rozvrhl látku do čtyř kapitol. V první kapitole (3—15) hovoří o Kantemirovém původu, jeho rodině a vychování. Mohla by být velmi zajímavá, kdyby přinášela vskutku něco nového. Opakuje však staré omyly a připojuje k nim další. K starým omylům patří Kantemirův rodokmen. Autor vychází z rodopisné knihy (Russkaja rodoslovnaja kniga, SPb., 1873), která se však zřejmě opírá jednak o dílo D. Kantemira, jednak o akademika Bayera, jenž opakuje a rozvádí Kantemirovy údaje, jednak o Bantyše Kamenského, jenž činí totéž, přidává leccos z rodinných tradic, poněvadž matka D. Kantemira byla rozená Bantyšová.¹ Avšak rumunský historik P. P. Panaitescu, kterého Radovskij též cituje (92, pozn. 68), ukázal, že tatarský původ Kantemirových předků a jejich příbuzenství s Tamerlanem je výmysl D. Kantemira.² Rumunští kronikáři, hovořice o Konstantinu Kantemirovi, dědovi satirika Antiocha Kantemira, praví, že byl prostého původu. Ion Neculce, který původně odešel z Moldavska společně s D. Kantemirem a žil nějaký čas v jeho domě, říká, že „neuměl číst a jen se naučil dělat svůj podpis“ („Carte nu știu, ce numai iscălitura învățasă de făcê“).³ Sám D. Kantemir v Hieroglyfické historii, satirickém románu a politickém pamfletu, napsaném r. 1705, charakterisuje svého otce Konstantina jako člověka prostého původu.⁴

Antiochův předeek se nejmenoval Silistanul, jak soudí Radovskij (3), nýbrž Theodor Kantemir a založil právě větve Kantemirů silistenských a od Kantemirů krymských, jak vypravuje D. Kantemir v životopise svého otce Konstantina Kantemira.⁵ Panaitescu však popírá, že mu byla svěřena správa kilijské a ismailské oblasti. Takové úřady tehdy neexistovaly a listina, kterou D. Kantemir uveřejňuje v Popise Moldavska,⁶ je podle něho zřejmý podvrh.⁷

Radovskij soudí, že básníkův děd Konstantin Kantemir, jímž Kantemirův rod vchází do rumunských dějin, byl typ „odvážného sekáče, s nímž se můžeme setkat hned v tom, hned v onom táboře znepřátelených stran“ (3—4). Příčiny jeho pohnutého života byly pravděpodobně rázu hmotného. Konstantin Kantemir byl svobodný sedlák z kraje Falciu z vesnice Silisteni, která dnes neexistuje.⁸ Stav svobodného a závislého rolnictva v Moldavsku byl tehdy velmi bídný. Moldavsko platilo poplatek Turkům již od druhé poloviny 15. století. Původní poplatek, k němuž se zavázal Petr Aron r. 1456, činil 2000 zlatých. Podle výpočtů Kantemirových platilo Moldavsko koncem 17. století Turecku již 300.000 zlatých. Svobodní a závislí rolníci byli téměř jediní poplatníci, neboť kláštery a bojaři byli od poplatků osvobozeni. D. Kantemir uvádí, že svobodní sedláci „pro chudobu prodali zděděné majetky a pro nespravedlivost bojarů byli přinuceni vzít na sebe jarmo bojarského poddanství“.⁹ Tím si vysvětlíme, proč Konstantin Kantemir vstoupil do polských služeb jako voják. Konstantin Kantemir však byl nejen dobrý voják, nýbrž i dobrý hospodář. Když po uzavření míru v Olivě r. 1660 z polských služeb vystoupil, zastával v Moldavsku též různé úřady a skupoval pozemky v kraji Falciu, které pak zdědil jeho starší syn Antioch.¹⁰ Avšak důležitější než válečné příhody, vylicené zbytečně zevrubně, byla péče, kterou Konstantin Kantemir věnoval výchově svých synů. Radovskij se o ni nezmiňuje, ač D. Kantemir jí zřejmě vyzvedá jak v spisku *Metafyzika* (*Metafizica*),¹¹ tak v otcově životopise¹² a v Popisu Moldavska.¹³

Kantemir nebyl Turky schválen jako vládce v Moldavsku po smrti svého otce, avšak zde nerozhodala tolik jeho popularita, kolik důvody peněžní a intriky soupeřících bojarských skupin. Jeho

Osudy D. Kantemira byly poněkud složitější, než je líčí Radovskij. Je sice pravda, že Dimitrij

bratr Antioch byl mezitím dvakrát dosazen na moldavský trůn, a to v letech 1695—1707,¹⁴ než r. 1700, jak uvádí Radovskij (87, pozn. 9).

D. Kantemir byl vsutku člověk neobyčejně všestranný. Pracoval vědecky jako zeměpisec, historik, filosof, byl znalec východních jazyků, zajímal se o teologické otázky, o folklór, miloval umění, hudbu, skládal písně, zabýval se stavitelstvím, a upravil si v Cařihradě dva paláce podle svého vkusu, neprojevil však žádný zájem o medicínu, jak se domnívá Radovskij, nepochopiv jeho dopis caru Petrovi. D. Kantemir se po šesti letech vdovství chystal k novému sňatku s Anastasií Trubeckou a toužil ji co nejrychleji poznat jako ženu; odtud jeho poněkud dvoj- smyslné narážky na studium anatomie, které si Radovskij špatně vysvětlil (88, pozn. 27). Významný je ovšem fakt, že tento sňatek spříznil D. Kantemira s carskou rodinou, neboť matka jeho druhé ženy a matka cara Petra byly sestřenicí.¹⁵

Nestačí říci, že vědecké dílo D. Kantemira tvoří osm svazků, vydaných rumunskou akademií v letech 1872—1801 (7, 88, pozn. 28). Především akademií nevydala celé dílo, neboť v akademickém vydání kromě jiných prací nevyšla např. *Soustava mohamedánského náboženství* (Kniha sistima ili sostojarije muchammedanskija religii), napsaná a vydaná na přání carovo.¹⁶ Za druhé: dílo D. Kantemira mělo být rozebráno, aby bylo vidět, zda a jak působilo na názory a vývoj jeho nejmladšího syna satirika Antiocha Kantemira, jenž po smrti otceově pečoval o jeho publicitu, jak ukazují dále i sám Radovskij (22—23, 96, pozn. 42—45).

Výklad o Kantemirově matce měl být podrobnější. Prostředí, v němž vyrůstal a Kasandra Kantakuzenová, nebylo všední a zasluhuje pozornosti. I když nemohla působit na duševní vývoj svého nejmladšího syna, působila na své starší děti a zejména na svého manžela, jenž si velice vážil skutečnosti, že předek jeho tchána a jeho ženy Jan Kantakuzen byl v letech 1341—1355 byzantským císařem, soupeře s Janem V. Paleologem.

O vlivu Iljiuského na Antiocha Kantemira hovoří téměř všichni satirikovi životopisci, ač Kantemir sám prohlašuje, že zájem o literaturu v něm probudil jeho učitel Chr. Gross.¹⁷ Trediakovského výrok, citovaný Radovským (10—11), mnoho neznamená. Trediakovskij se sice zasloužil o propagaci Kantemirových satir, předčítaje je veřejně, jak je vidět ze stížnosti P. Malinovského.¹⁸ V článku, věnovaném reformě ruského verše, prohlašoval Kantemira za nejvýznamnějšího ruského básníka.¹⁹ Když však A. Kantemir nepřijal jeho reformu verše, projevilo se zklamání Trediakovského též na Kantemirově hodnocení. Podáváje přehled básníků sylibiků, prohlašuje za nejlepší F. Polikarpova, P. Buslajeva a I. Iljiuského, jemuž Kantemir jen jako jeho žák dělá čest. V závěru pak, hovoříe odmítavě o Kantemirově reformě, Trediakovskij konstatuje, že je vidět, že autor je cizinec.²⁰

Nemáme vsutku žádných přesných zpráv o tom, zda se Antioch učil v moskevské akademii. Hovoří o tom sice Bantyš—Kamenskij a R. Sementkovskij své tvrzení zakládá pouze na faktu, že Antioch v ní přednesl řecky pochvalné slovo Dimitriji Solunskému v přítomnosti carově. Ovšem vystoupení Antiochovo mohl zaříditi A. Kondoidi, jenž tam vyučoval.

V druhé kapitole (16—38) zabývá se Radovskij Kantemirovým studiem na universitě, jeho učiteli, básnickými i politickým vystoupením při volbě carevny Anny Ioannovny. Radovskij rozhodně odmítá názor, že Antioch Kantemir na universitě nestudoval. Ač vychází z archivních materiálů a uvádí jako důkaz jeho studia seznam z r. 1727, kde je Antioch jmenován jako student, nezmiňuje se o dokladu starším, totiž o rukopise Institutiones Philosophiae naturalis seu logicae, nescryptae in gratiam celsissimi Principis Antiochi Cantemirii. 1726.²¹

Radovskij se domnívá, že Kantemirovy znalosti latiny byly nedostačující. Soudí tak na základě Millerových zkušeností s Adodurovem a Kondoidi, Kantemirovými vrstevníky (21, 95—96, pozn. 38). Zapomírá však na prostředí, v němž Kantemir vyrůstal. D. Kantemir podle svědectví současníků mluvil dobře latinsky a většinu svých děl též napsal latinsky. Není pochyby, že pečoval o to, aby i jeho děti uměly latinsky. Latíně je učil A. Kondoidi, a naučila-li se Antiochova sestra Marie natolik latinsky, že čtla klasiky, znal latinsky dostatečně i Antioch. Víme, že se cvičil v latíně překládáním klasiků. Tak již v r. 1725 začal překládat podle latinského znění byzantského kronikáře Manassea, jenž je po stránce jazykové velmi náročný.

Ač Radovskij cituje Kantemira podle posledního vydání z r. 1956, pořizeno Gerškovičem, dovolává se u básně Chvála věd (V pochvalu nauk) vydání z r. 1762 (20, 95, pozn. 32).

Podle Radovského Pufendorfovy názory na absolutní monarchii silně působily na Kantemira, a proto prý se připojil k stoupencům samoderžavi, když šlo o nastolení carevny Anny Ioannovny (24). Není vyloučeno, že jej Pufendorf utvrdil v názorech, které mu otec vstípal již v dětství. Nesmíme zapomínat, že D. Kantemir vystoupil jako rozhodný stoupenec autoritativní vlády a odpůrce oligarchické zvláše již r. 1705 v politickém pamfletu Hieroglyfická historie. V témže díle zobrazil svého otce jako ideálního samovládce, ač opak byl pravdou.²² Znovu se vyslovil pro autoritativní vládu v Popise Moldavska. Je přirozené, že v tomto duchu vychovával i své syny, jak dosvědčuje např. panegyrik caru Petrovi, který napsal a dal přednésti svému synu Šerbanovi r. 1714.

Radovskij se mylí, domnívá-li se, že D. Kantemir si přál, aby se Antioch věnoval vědě (27). D. Kantemir psal svou závěť jako vladař v exilu, jenž měl smlouvou s carem Petrem zajištěnou dědičnou vládu svého rodu v Moldavsku. Vycházel z carova zákona o následnictví z r. 1722, když přemýšlel o svém dědici, a proto předem vyloučil nejstaršího syna Matěje, uvažoval o Konstantinovi, ale zřejmě se klonil k Antiochovi, jež pokládal za nejschopnějšího. Proto chtěl, aby se synové na svou budoucí činnost dobře připravili, a Antioch, jenž věděl, že si otec přeje, aby byl jeho nástupcem, také tak činil. V žádosti caru Petrovi, kterou Radovskij též cituje (15), uvedl na prvním místě vědy, potřebné vladaři, a teprve na druhém místě své osobní záliby.

Kantemir se několikrát pokoušel vydat své veršované práce. Podle Gerskoviče učinil celkem čtyři pokusy, a to první r. 1731, druhý v květnu r. 1740, třetí koncem téhož roku a čtvrtý v březnu r. 1743. Nestalo se to tedy až v Paříži, jak praví Radovskij, jenž se dovolává Kantemirova dopisu hraběti Voroncovu, vztahujícímu se však až k poslednímu pokusu z r. 1743 (32, 99, pozn. 93). Také poznámky k satírám byly dávno hotovy.

Vycházejí z Morozovy monografie o F. Prokopovičovi, Radovskij soudí, že na společensko-politické názory Kantemirovy měl největší vliv F. Prokopovič (33, 100, pozn. 96). Rozhodující byl vliv otcův. Antioch vyrůstal pod otcovým dozorem téměř do čtrnácti let. První a nejlepší satira byla napsána před setkáním s Prokopovičem. D. Kantemir byl právě tak jako F. Prokopovič spolupracovníkem Petrovým. Petrovi stoupenci se rozcházeli v maličkostech — D. Kantemir např. polemisoval s Prokopovičem o výchově — ale v zásadních otázkách se shodovali. A právě tato shoda v názorech přispěla k Antiochovu sblížení s Prokopovičem.

A. Kantemir byl poslán do Londýna jako resident, ne jako vyslanec, jak říká Radovskij (38). Mezi residentem a vyslancem byl rozdíl, jenž se projevoval v příjmech i ve společenském postavení. Kantemir si to brzy uvědomil, jak je vidět z dopisu Golovkinovi, kde píše, že „stále být residentem je v evropských dvorů znak buď veliké nemilosti, nebo veliké nezpůsobilosti“ („večno byt' residentom znak jest' u evropjskich dvorov ili velikogo gneva, ili velikogo nedostoinstva“), a proto žádal Birona o povýšení.²³

Třetí kapitola (39–65) je věnována Kantemirovu pobytu v Londýně a v Paříži a zabývá se hlavně jeho styky s akademii, jeho úlohou prostředníka mezi petrohradskou akademii a učeným západním světem. Kromě nevelikého počtu citátů, čerpaných z archivních materiálů, však nepřináší nic nového. Na základě redakční poznámky očekáváme, že se tu dovine něco o Kantemirových pracích, které jsou uvedeny v seznamu jeho knihovny, uveřejněném Aleksandrenkem r. 1896 a citovaném Radovským (104, pozn. 36). Je tu totiž kromě známých prací Kantemirových uveden na str. 17 pod č. 62 překlad Justina, dlouho považovaný za ztracený, na str. 38 pod č. 617 „Dictionnaire Russe et François par M-r le Prince Cantemir, manuscrit, folio 3, volumes“, na str. 42 pod 4. 718 „Manuscrit de l'algèbre de feu M. le prince en rus. non relié in 4“ a pod č. 720 na též stránce „Manuscrit d'Epictète trad. en russe par feu M. le Prince non relié in 12“. Radovskij však prohlašuje, že se překlad Justina nedochoval a dokazuje jeho existenci na základě Kantemirovy korespondence s Korfem (45), nevěda, že jej popsal již r. 1887 V. G. *Družinin* v článku *Tri neznámá díla knižete A. Kantemira* (Tri neizvestnyje proizvedenija knjazja A. Kantemira). O práci na rusko-francouzském slovníku hovoří jen na základě údajů Guaskových a dopisu Grossovi (46, 104, pozn. 39). Ač věnuje mnoho pozornosti Kantemirovým stykům s matematikou, o příručce algebry se zmiňuje v II. kapitole jen na základě Guaska v souvislosti s výkladem o profesoru Meyerovi (18–19).

V čtvrté kapitole (63–85) se mluví o Kantemirových pracích, vydaných akademii, totiž o překladu Fontenellových Rozhovorů o mnohosti světů, Horatiových Listů a prvním ruském vydání básnického díla r. 1762.

Radovskij soudí, že se lehkomyšlnost básníka Barkova, jemuž bylo svěčeno vydání Kantemirova básnického díla, projevila v jeho zásadách do autorského textu a poznámek (82, 84–85, 113, pozn. 62). Nabízí se však i jiné vysvětlení. Jak ukázal Pekarskij, Taubert svěřil r. 1761 Barkovu vydání letopisu a přikázal mu, aby opravoval text, pravopis ap.²⁴ Barkov se těmito instrukcemi patrně řídil i při vydávání Kantemirova díla.

Ač studie Radovského není obsáhlá, uvádí řadu jmen, jejichž přehled by značně usnadnil rejstřík; ten však chybí.

Ponechávající bez povšimnutí řadu dalších nepřesností, zavíráme knihu Radovského se smíšenými pocity. 20–30 dosud neuveřejněných archivních citátů, dokreslujících fakta celkem známá, je žeň příliš malá. Klademe si na závěr jen otázku: Z jakého důvodu prohlašují P. L. Vol'skaja a I. A. Krjažmskaja, že nám autor „na základě archivních materiálů sdělil řadu nových faktů, týkajících se studentského období Kantemirova života a též jeho pobytu v Anglii a Francii v hodnosti ruského vyslance“ (Izvestija AN SSSR, t. XIX, vyp. 2, 1960, str. 173).

POZNÁMKY

- ¹ D. Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii, cognomento senis, Moldaviae principis*. Opere, ed. Acad. Rom., sv. VII., București, 1883, str. 10.
- ² P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viaja și opera*. Ed. Acad. R. P. R., 1958, str. 27—28.
- ³ Ion Neculce, *Letopisețul țării Moldovei*. Ed. I. Iordan. București 1955, str. 172.
- ⁴ P. P. Panaitescu, op. cit. str. 27.
- ⁵ D. Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii*, str. 3.
- ⁶ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*. Opere, ed. Acad. Rom., sv. II., București 1875, str. 114—115.
- ⁷ P. P. Panaitescu, op. cit. str. 28.
- ⁸ P. P. Panaitescu, op. cit. str. 28.
- ⁹ *Dějiny Rumunska*, St. nakladatelství politické literatury, 1957, str. 76, 138, 140. — D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, str. 171.
- ¹⁰ P. P. Panaitescu, op. cit., str. 29.
- ¹¹ D. Cantemir, *Metafizica*, trad. N. Locusteanu, București 1928, str. 117.
- ¹² D. Cantemir, *Vita Constantini Cantemyrii*, str. 83—84.
- ¹³ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, str. 171.
- ¹⁴ *Dějiny Rumunska*, str. 154.
- ¹⁵ *Mémoires du prince Pierre Dolgoroukow*. I. Genève 1367, str. 59.
- ¹⁶ P. Pekarskij, *Nauka i literatura v Rossii pri Petre Velikom*. SPb., 1862, sv. I., str. 569, sv. II., str. 581—585.
- ¹⁷ (O. Guasco)? *Vie du Prince Antiochus Cantemir* v knize „Satyres de Monsieur le Prince Cantemir. Avec l'histoire de sa vie". Traduites en français. A Londres chez Jean Nourse, 1749, str. 35.
- ¹⁸ P. Pekarskij, *Istorija imperatorskoj Akademii nauk v Peterburge*. SPb., 1870, sv. I., str. 224.
- ¹⁹ Trediakovskij, *Stichotvorenija*. Sov. pisatel', 1935, str. 339.
- ²⁰ Trediakovskij, op. cit., str. 432—436, 443.
- ²¹ P. Pekarskij, *Istorija imperatorskoj Akademii nauk v Peterburge*. SPb., 1870, sv. I., str. 224.
- ²² P. P. Panaitescu, op. cit., str. 29—30.
- ²³ V. N. Aleksandrenko, *Russkije diplomatičeskije agenty v Londone v XVIII v*. Varšava, 1897, sv. I., str. 169.
- ²⁴ P. Pekarskij, *Istorija imperatorskoj Akademii nauk v Peterburge*. SPb., 1870, sv. I., str. 656—657.

Marie Koutná

Práce o knížkách lidového čtení. V oboru historie starší české literatury nastupuje se svými prvními samostatnými publikacemi mladá generace. Patří k ní i pracovník Ústavu pro českou literaturu ČSAV Jaroslav Kolár, který po několika příspěvcích časopiseckých a po edici *Frantův literatury a grobiáni* (1959) vydal knižní publikaci *Česká zábavná próza 16. století a tzv. knížky lidového čtení* (Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, roč. 70, seš. 11, Praha 1960; stran 108).

Kolár se zde zabývá slovesnou oblastí, kterou literární věda až donedávna nedoceňovala, i když o pololidové tvorbě existovaly průkopnické stati V. B. Nebeského a B. V. Spiesse, i když se nad problematikou této tvorby před více než půlstoletím zamýšleli Č. Zibrť (ve studiích zaměřených kulturněhistoricky), J. Polívka a V. Tille (v pracích zaměřených zase převážně k folklóru) a hlavně J. Máchal. Jeho zásluhou se r. 1896 dostal do české odborné literatury termín „knížky lidového čtení“. Stranou hlavního zájmu starší literární historie stály tyto knížky nepochybně z důvodů ideologických: nebyla to literatura spjatá s měšťským patriciátem — a byla tedy pro slovesný proces záležitostí jen okrajovou. Kromě toho studium knížek vyžadovalo zvláštní metodický přístup: tato tvorba byla totiž většinou anonymní, těžko se zařazovala do literárního kontextu, byly potíže s určením doby vzniku jednotlivých prací, se stanovením roku a místa vydání, s různými verzemi téhož díla atd. Zájem o lidové knížky se probojoval teprve s novým pojetím literárního procesu, se zapojením lidové a pololidové tvorby do literatury. Pozornost se nejdříve soustředila na poezii, pak teprve na prózu. Iniciátorské postavení v tomto bádání bude mít vždycky Bedřich Václavěk se svou monografií *Pisemnictví a lidová tradice* (1938) a zejména s antologií *Historie utěšené a kratochvilné* (1941). Deset let po Václavkovi připravil Ant. Grund k tisku edici *Kratochvilné rozprávky renesanční* (1952), do níž pojal ukázky ze zábavného čtení 16. století. Na pevný základ postavila celé bádání až liblická konference o lido-